

סוג הבחינה: בגרות
מועד הבחינה: חורף תשפ"א, 2021
מספר השאלון: 011282
קובץ: תשובות סופיות

עברית: הבנה והבעה

הוראות לנבחן

- עברית: הבנה, הבעה ולשון
- א. משך הבחינה: שתיים.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שני פרקים.
- פרק ראשון — הבנת הנקרא — 60 נקודות
- פרק שני — הבעה בכתב — 40 נקודות
- סך הכול — 100 נקודות
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.
- ד. הוראה מיוחדת: יש לקרוא את המאמרים שבנספח ולענות על השאלות בגוף שאלון זה, לפי ההוראות. ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

בהצלחה!

תשובות סופיות

פרק ראשון – הבנת הנקרא (60 נקודות)

שאלה 1

- א. הטענה הרווחת בציבור היא שהעברית נמצאת במצב ירוד והולכת ומידרדרת – היא מתדלדלת ונעשית עילגת, ובני הנוער (בעיקר בשל השפה ברשת, הלעז והשיבושים) הם שמקלקלים אותה.
- ב. יש ללמד בבית הספר את כללי הדקדוק והעברית התקנית – מנקודת המוצא של הדיבור כיום ובדגש על ההיגוי, לצד ידע בסיסי בניקוד – ולתמוך בלימוד זה בחשיפה רבה של התלמידים לטקסטים מגוונים, המעשירים את לשונם ומחזקים את הידע הדקדוקי שלהם.
- ג. לא. על פי מאמר 1, השפה הייחודית של הנוער אינה נובעת מחוסר ידיעה של כללי הדקדוק, אלא מצורך של כל דור לבטא את זהותו הייחודית. בני הנוער מכירים את שפת התרבות – הם גדלים בתוכה ולומדים אותה – אבל הם מתרחקים ממנה בכוונה כדי ליצור לעצמם מקום משלהם: השפה והסלנג הם חלק מ"תרבות הנגד" שלהם, והשפה הנאה נראית להם "שפה של מבוגרים". לכן גם אם ילמדו דקדוק ועברית תקנית בבית הספר, הם ימשיכו להשתמש בשפה ייחודית משלהם, כפי שעשו בני הנוער מאז ומתמיד.

שאלה 2

דעתו של מרטין בובר מבטאת את שאיפותיו של רוזנטל. בובר רואה בנוער "הסיכוי הנצחי לאושרה של האנושות", ובעניין השפה – בני הנוער הם עתידה של העברית, שיעשירו אותה ויחדשו אותה. רוזנטל מסיים את מאמרו בקריאה "להקשיב לבני הנוער, שהם הסיכוי הנצחי של התחדשות השפה העברית, ולעשות כל מה שביכולתנו כדי לתת לבובר לנצח" (שורות 58–60). הוא גם מקווה שמן העברית של הנוער "נגלה עושר של דרכי ביטוי" ושהעברית "רק תתעשר מכך" (שורות 54–57) – בדיוק כדברי בובר שבני הנוער "יעשירו אותה".

שאלה 3

- משפט שקטע (1) מבסס: "שגיאות לשון היו כאן תמיד, לא רק שגם בעבר דיברו בשגיאות, בדרך כלל אף דיברו באותן השגיאות שבהן מדברים כיום" (שורות 39–40) (או: "דבר לא נשתנה").
- משפט שקטע (2) מבסס: "בדיבור ובכתיבה היום יומיים אנחנו מתבטאים כמו בדורות הקודמים, וגם היום כמו אז אנחנו מדברים עברית המתובלת בלעז" (שורות 30–32) (או: "גם בעבר רווחו סימונות לועזיות", שורה 29).

שאלה 4

העמדה: הטכנולוגיה (הרשת, האינטרנט ואמצעי התקשורת הדיגיטליים) משפיעה לרעה על שפת בני הנוער – היא הופכת אותה לשפה מקוצרת, שטחית ולא מוקפדת.

ממאמר 1: במסרים הקצרים שבני הנוער כותבים "הם משתמשים בדרך כלל בשפת דיבור ולא בשפה מוקפדת" (שורות 43–44); או: "מן העברית האינטרנטית תצמח שפה שטוחה ומקוטעת: 'ער?' 'ערה?' 'זזים'" (שורות 52–53).

ממאמר 2: "שפת אמצעי התקשורת המודרנית היא מהירה, שטחית, מקוצרת וחסרת רצף ועקביות", והגירויים החזותיים "אינם דורשים מאמץ בהתמודדות עם מסרים מילוליים" (שורות 21–23); או: "הרשת נוגסת בכל חלקת עברית טובה" (שורות 3–4).

שאלה 5

(תשובה אפשרית – טענה שנייה)

הטענה שבחרתי: "הכול אצלם אנגלית" – בני הנוער משתמשים בלעז רב מדי.

עמדת הכותב: הוא דוחה את הטענה – לדעתו השימוש בלעז אינו בעיה ("השקפתי ברורה: השימוש בלעז אינו בעיה").

הנימוק: גם בעבר דוברי העברית שילבו לעז בדיבורם (למשל הסיומות "ניק" ו"צ'יק"), ולכן אין כאן תופעה חדשה: "וגם היום כמו אז אנחנו מדברים עברית המתובלת בלעז".

תשובות נוספות שמתקבלות:

- טענה ראשונה – "אי אפשר להבין את השפה שלהם": הכותב דוחה אותה. נימוק: השפה אינה מיועדת להורים ואף נועדה שלא יבינו אותה; ומי שירצה – יבין, כי הסלנג חותר לפשטות ומתחדש בדפוסים לשוניים קבועים שקל להגדיר.
- טענה שלישית – "בני הנוער מדברים וכותבים בשגיאות דקדוק": הכותב מקבל אותה רק בחלקה. הוא אינו מקל ראש בשגיאות, אך לדעתו לא כל שגיאה חמורה – יש שגיאות גסות ("שתי שקל", "אני יגיד לך") ויש חלופות שאינן מאיימות על תבניות השפה ("לרכב"); וחוז' מזה שגיאות היו תמיד, ואותן שגיאות היו גם בעבר.
- טענה אחרונה – "כושר הביטוי ירוד והכתיבה מידרדרת": הכותב מקבל אותה בחלקה. אין להקל בה ראש, כי מבחנים וטקסטים מראים ירידה בכושר הביטוי; אך יש להימנע מהכללות, כי יש צעירים רבים שכותבים היטב. הוא מאשים במצב את מערכת החינוך, שמזניחה כתיבה יוצרת, רטוריקה וקריאת ספרות יפה.

שאלה 6

השיבוש "אני יגיד לך" חמור יותר. לדעת רוזנטל זו שגיאה גסה המלמדת על עילגות, כי היא פוגעת בתבניות של השפה (בצורת העתיד של גוף ראשון באה התחילית 'י' של גוף שלישי במקום א': "אגיד"). לעומת זאת "לרכב" (במקום "לרכוב") היא רק חלופה שלא זכתה לתו תקן, והשימוש בה אינו מאיים על התבניות של השפה העברית.

שאלה 7

הנימה: במאמר 1 הנימה אישית, חווייתית ואופטימית (בסופו), ולעיתים קלילה והומוריסטית: הכותב כותב בגוף ראשון ומביע את דעתו במפורש ("בעניין זה השקפתי ברורה", "איני מקל ראש", "אני מאשים"), ומשלב דוגמות סלנג ("עזובותי באמאשך", "מגניבין"). לעומתו, במאמר 2 הנימה רשמית, עניינית ומדווחת, ואף פסימית ומודאגת ("תמונת מצב קודרת", "הרשת נוגסת בכל חלקת עברית טובה"): הכותבת אינה מדברת על עצמה, אלא מביאה את דברי המומחית בגוף שלישי ("טוענת פרופסור רינה בן-שחר", "אומרת פרופסור בן-שחר").

הפנייה לנמענים: במאמר 1 הכותב פונה אל הקוראים פנייה ישירה – בגוף שני יחיד ("האמת היא שאתה ההורה אינך מבין את השפה... אם תרצה להבין אותה, אתה תבין") ובגוף ראשון רבים המשתף אותם ("היחס שלנו", "אנחנו מדברים", "לעשות כל מה שביכולתנו"). במאמר 2 אין פנייה ישירה לקוראים; הכותבת פונה אליהם בעקיפין, באמצעות שאלות רטוריות כלליות ("איך מלמדים בני נוער לדבר בשפה תקינה...? ואולי מוטב בכלל 'להרים ידיים'...?") שמעוררות אותם לחשוב על הבעיה.

שאלה 8

ישעבדו

שאלה 9

"דרכי ביטוי שהתיישנו" (מתקבל גם: "דרכי ביטוי מיושנות" / "שעבר זמנך" / "שאינן מתאימות עוד לימינו").

שאלה 10

ג. צירופי לשון עתיקים

שאלה 11

ב. מגובש ומלוכד ליחידה אחת

שאלה 12

(4)

פרק שני — הבעה בכתב (40 נקודות)

שאלה 13 – מאמר לדוגמה

מה שלומדים בעל פה – נשאר לכל החיים

בשנים האחרונות נשמעות טענות של אנשי חינוך ואנשי רוח, שלפיהן תלמידי ישראל כבר אינם נדרשים ללמוד בעל פה טקסטים קנוניים, כמו פרקי מקרא, שירים של גדולי המשוררים העבריים וקטעים מן המקורות. רבים רואים בשינון שיטה מיושנת, אך לדעתי זו טעות: יש לחייב את התלמידים ללמוד בעל פה מבחר מצומצם של טקסטים כאלה, משתי סיבות עיקריות.

ראשית, לימוד בעל פה מעשיר את השפה של התלמידים. מי שזוכר פרק תהילים או שיר של ביאליק, נושא עימו מאגר של מילים, צירופים ומבנים לשוניים מגוונים. מאגר זה משפיע על הדרך שבה הוא מדבר וכותב, גם בלי שהוא מרגיש בכך. כך, למשל, תלמיד שלמד בעל פה את הפסוק מספר קהלת "לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים" יבין בקלות את הצירוף "לכל זמן ועת" כשייתקל בו בעיתון או בספר. בתקופה שבה מסרונים קצרים ושפה רדודה ממלאים את חיינו, דווקא הטקסטים הקנוניים יכולים לאזן את השפעתם. שנית, טקסטים משותפים יוצרים זהות תרבותית משותפת. כאשר כל בני הדור מכירים את אותם פסוקים ושירים, הם יכולים להבין רמזים, ציטוטים ובדיחות המופיעים בספרות, בעיתונות ובשירה העברית. טקסטים אלה הם מעין "שפה פנימית" המחברת בין אנשים מרקעים שונים, ואף בין הדורות: נכד ששר עם סבתו שיר של רחל המשוררת מרגיש שייך לאותו סיפור. מתנגדי השינון טוענים כי בעידן שבו כל טקסט זמין במכשיר הטלפון, אין טעם לעמוס את הזיכרון, ועדיף לפתח חשיבה ביקורתית. אכן, חשיבה ביקורתית חשובה מאוד, ואין להפוך את השיעור לשינון עיוור. עם זאת, טקסט שמחפשים ברשת נשכח מיד, ואילו טקסט שלמדנו בעל פה הופך לחלק מאיתנו, ואפשר לחזור אליו, להתווכח איתו ולגלות בו משמעויות חדשות בכל גיל. יתר על כן, כדי לבקר טקסט צריך קודם כול להכיר אותו היטב. לסיכום, חובה ללמוד בעל פה מספר קטן של טקסטים קנוניים מעשירה את לשונם של התלמידים ומחזקת את הקשר שלהם לתרבות העברית. אם נקפיד לבחור את הטקסטים בתבונה ולהסביר את משמעותם, השינון לא יהיה עונש אלא מתנה לכל החיים.

שאלה 14 – מאמר לדוגמה

הפרטיות אינה מותרות – גם בזמן מגפה

בתקופת מגפת הקורונה התירה המדינה לשירותי הביטחון לאכזר את הטלפונים הסלולריים של האזרחים, כדי לאתר את מי שבא במגע עם חולים. צעד זה עורר מחלוקת: האם מותר לפגוע בפרטיות של כל האזרחים כדי לעצור התפשטות של מחלה? לדעתי, אין לאפשר איכון טלפונים של אזרחים לשם בלימת מגפות.

ראשית, איכון כזה פוגע פגיעה קשה בזכות הפרטיות, שהיא זכות יסוד בחברה דמוקרטית. מיקום הטלפון חושף היכן אדם גר, עם מי הוא נפגש, באיזה בית כנסת הוא מתפלל ולאיזה רופא הוא הולך. מידע כזה, כשהוא נאסף על מיליוני אזרחים, נותן למדינה כוח רב מדי, והוא עלול לדלוף או להגיע לידיים הלא נכונות. יתרה מזו, שירותי הביטחון נועדו לטפל באויבים ובמחבלים, ולא באזרחים שומרי חוק. כאשר משתמשים בכלים שלהם נגד הציבור כולו, הגבול בין מדינה מגינה למדינה מפקחת מיטשטש.

שנית, יש חשש ממשי ש"הוראת שעה" תהפוך לנוהג קבוע. היסטוריה של מדינות רבות מלמדת כי סמכויות חירום שניתנו בזמן משבר נשארו בתוקף גם אחריו. אם נסכים היום לאיכון בגלל נגיף, מחר אפשר יהיה להצדיק אותו בגלל הפגנות, משבר כלכלי או כל "מצב חירום" אחר. כך, צעד אחר צעד, אזרחים יתרגלו לכך שהמדינה יודעת עליהם הכול, ויפסיקו להתנגד.

התומכים באיכון טוענים כי הצלת חיים חשובה יותר מן הפרטיות, וכי האיכון מאפשר לאתר מהר אנשים שנחשפו לנגיף. אכן, חיי אדם הם ערך עליון, ובזמן מגפה יש לפעול במהירות. עם זאת, האיכון אינו מדויק: אנשים רבים נשלחו לבידוד רק משום שעמדו ליד חולה מעבר לקיר או ברחוב סמוך. יש דרכים אחרות לעצור מגפה, כמו חקירות אפידמיולוגיות שעורכים אנשי מקצוע, בדיקות רבות ויישומונים שהשימוש בהם נעשה מרצון. דרכים אלה אולי איטיות יותר, אבל הן שומרות על אמון הציבור, ובלי אמון הציבור גם ההנחיות הרפואיות אינן מקוימות.

לסיכום, המאבק במחלות חשוב, אך אסור שיבוא על חשבון החירויות שעליהן מבוססת הדמוקרטיה. מדינה חזקה באמת היא מדינה שמצליחה להגן על בריאות אזרחיה ובו בזמן לשמור על זכויותיהם.

כל הבגרויות בלשון עם פתרונות מלאים: www.guyai.co.il/bagrut/lashon